

Antonio Gramsci ve Hukuk Düzeni*

Duncan KENNEDY**
Çev. Kasım AKBAŞ***

Antonio Gramsci, kendisini 20. yüzyıl Marksist kuramında kritik figür haline getiren “hegemonya” sözcüğü ile ilişkilendirilir. Hegemonya, bizim “ideoloji” dediğimiz kavrama oldukça yakındır. Egemenliğin, zora başvurmada, siyasal meşruluk yoluyla uygulanmasını ifade eder. Hegemonya, yönetilenlerin rızalarının kazanılması anlamına gelmektedir. Modern endüstriyel devleti anlamak için, onun kitlelere meşru görünen kurumlar, örgütlenmeler ve toplumsal ilişki ağları kurmak yoluyla kitleler nezdinde genel bir rıza yaratabilen ideolojik gücünü kavramak gerekir.

Marx’ın ölümünden sonra Marksist siyaset, devlet ve ekonomi kuramlarında, ideolojinin, rızanın, meşruiyet kazandırmanın ya da kestirme ifadesiyle hegemonyanın, iktidarı burjuvazi tarafından kullanımında oynadığı rolü üzerinde yoğunlaşan bir ilgi neredeyse bulunmamaktadır. Gramsci, Marksistlerin, üzerinde ciddi bir şekilde

* ALSA Forum 6/1: 32-37 (1982)’de yayımlanmıştır. <<http://www.duncankennedy.net/documents/Photo%20articles/Antonio%20Gramsci%20and%20The%20Legal%20System.pdf>> adresinden ulaşılabilir.

** Prof., Genel Hukuk Kuramı, Harvard Üniversitesi Hukuk Fakültesi. Duncan Kennedy (1942, Washington), Eleştirel Hukuk Çalışmaları (Critical Legal Studies) ismiyle anılan hukuk okulunun önde gelen kuramcılarındandır. “Form and Substance in Private Law Adjudication” adlı ünlü makalenin de yazarıdır -çn.

*** Ar. Gör., Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi. Çevirideki önerileri için Av. Tefik Barbaros ULUTAŞ’a teşekkür ederim. Çeviri, Duncan Kennedy’nin isteği üzerine öğrencisi Havva G. Güney-Ruebenacker tarafından gözden geçirilmiş ve köklü bir şekilde yenilenmiştir. Çevirinin son hali Güney-Ruebenacker ile varılan uzlaşmayı yansıtmaktadır. İfade etmek gerekir ki, Güney-Ruebenacker, makalenin bir diğer çevirmeni olarak kabul edilmelidir. Titiz çalışması için, kendisine teşekkür ederim.

düşünüp çalışabilecekleri, derin bir ilgi duyabilecekleri ve insanların kapitalist rejimi kabullenmeleri için vahşice zorlanmak yerine ikna edilmelerini sağlayan mekanizmaları kavrayabilecekleri fikrinin yeniden canlandırılmasını temsil eder. Gramsci ismi, Marksizmin insanların ne düşündükleriyle hiç ilgilenmeyen farklı versiyonları tarafından geri püskürtülen ya da uzaklaştırılanlar için bir savaş çılığı gibidir. Eğer, tüm vurguyu ekonomik yapıya yönelten ya da belli bir grubun çıkarları adına şiddetin bir araç olarak kullanılabileceğini kabul eden Marksizm yorumlarından hoşlanmıyorsanız, Gramsci'yi adeta bir bayrak gibi sallayabilirsiniz.

Böylesi bir amaç için onu biçilmiş kaftan yapan şeylerden biri, Rus Devrimi'nin ardından Sovyetler Birliği dışında, Batı Avrupa Marksizmi'nin en merkezi ve önemli figürlerden biri olmasıdır. Öyle ki, eğer ideolojiye olan ilginizi Antonio Gramsci adının gölgesinde ifade ediyorsanız, hiç kimse sizi basit bir anti-Marksist, ütopyacı ya da sapkın diye suçlayamayacaktır.

20. yüzyıl Marksizmi'nde aynı işlevi gören, yani 1970-80'lerin modern Marksisti'nin, özgüvenle ideolojiden söz edebilmesini sağlayan George Lukacs ya da Karl Korsch gibi başka isimler de vardır. Ama onların komünist hareket içerisindeki konumları bir hayli problematik olduğu için dönemlik suçlamaları karşısında savunma olarak kullanılmaya açısından Gramsci kadar iyi değildirler. Bütün Gramsci tartışmalarının açıkça ifade edilmeyen bir yönü de budur.

Gramsci, aynı zamanda harika bir yazardır. Avrupa'daki Marksist ya da Marksist olmayan toplumsal kuramcılığın ağıdalı geleneğinin ötesinde güzel bir üsluba sahiptir. Yazıları etkileyici ve kuşatıcıdır. Çağdaş Marksist ortodoksi ya da neo-ortodokside ya da diğerlerinde pek rastlamadığımız bir biçimde, insanın estetik benliğine hitap eder. Çoğu kaba saba olduğu içindir ki; bu gelenek içerisinde bu kadar güzel bir şey bulmak özel bir hazdır.

Gramsci, farklı çözümleme türleri de önerir. Eğer sistemi anlamak istiyorsanız; burjuva, kapitalist, bürokratik refah devletinin yıllar içerisinde nasıl ayakta kalabildiğini ve nasıl halen üstesinden gelinemediğini anlamak istiyorsanız, Gramsci'nin hegemonyaya yaptığı vurgu, bu sorulara yönelik ilerleme kaydedebileceğiniz bir yol önerir. Gramsci'ye göre, sistemin ayakta kalmasını sağlayan, ulusal muhafızlar dışında bir şeylerdir. Söz konusu edilenden daha fazlasının ne olduğunu ideoloji, rıza, hegemonya kavramları ile açıklar. Eserleri, bu mekanizmanın nasıl işlediğini açıklayan parçalarla doludur.

Asıl büyük gizem, tüm bu sistemin nasıl işlediğindedir. "Devrimi engelleyen tek şey ulusal düzeydeki muhafızlar yani sadece FBI, CIA değildir, daha fazlası vardır"

demek kolaydır. Daha fazlası olduğuna dair herkes hemfikirdir. Fakat bu “daha fazla olan”ın ne olduğunu anlamak isterseniz, Marksist ya da Marksist olmayan çağdaş düşüncede; sol, sağ ya da merkez; radikal ya da radikal olmayan düşüncede, ideolojik hegemonya kavramının ne anlama geldiğine dair kalıcı ve ciddi pek az tartışma bulunmaktadır. İdeolojik hegemonyayı hepimiz hissederiz. Yanlış olduğunu düşündüğümüz düşünce sistemleri tarafından kısıtlanmış olmak ve bundan kurtulamamak her birimizin yaşamlarımızın bir parçasıdır. Kaçınılmaz olarak hepimiz, inandıkları şeylerin, bizim bazı açılardan yanlış ve saptırılmış olduğunu düşündüğümüz şeylerin, onları kendileriyle düşmanca karşı karşıya getirdiği insanlarla uğraşmak durumunda kalırız.

Bunun bu kadar zor olmasının ve insanların bunu konuşmaktan kaçınmalarının bir nedeni, yardım etmek istediğiniz kişinin yanlış yönlendirildiği ya da hatalı olduğu ya da karmaşık bir ideolojik sistemle kafasının karıştırıldığı ön kabulüyle başlayan bir tartışmanın inanılmaz derecede elitist görünmesidir. Liberalizmin kuralı şudur: Asla yanlış bilinç hakkında konuşma, mutlaklık diye bir şey yoktur, kimse hakikati bilemez, öyleyse bu devam edip giden şeyin devasa bir beyin yıkama olduğunu düşünmemelisin ve bunu her şeyi açıklayacak karmaşık bir hipotez olarak da kullanamazsın.

Marksizm’in liberal ön kabul yerine ikame ettiği şey bilimsel sınıf çözümlemesidir. İnsanların düşünceleriyle ilgilenmenize gerek yoktur. İdeolojilerinin girift detaylarıyla da... Zira, neyin nasıl ve ne zaman olacağını açıklamayı beklenen sınıfsal çözümlemeniz için güya-bilimsel (ya da ben ona sahte-bilimsel diyeceğim) sistematik bir ekonomi malumatına sahipsinizdir. Bu anlayış, kapitalist sınıf tarafından yönetilen devlet yapısı içerisinde, bilince ilişkin sübjektif boyutla ilgilenme sorununu gereksiz kılar.

Öyleyse Gramsci bir davettir. Kendi deneyiminizin bu boyutu hakkında düşünmeye davettir. Benim için bu, Gramsci’ci deneyler olarak adlandırılabilir bir sürece doğrudan rehberlik eden bir davettir. Burada önereceklerimi, Gramsci’de bulamayacaksınız. Fakat bence Gramsci’nin yapısı, hukuk mesleği içerisindeki bizim gibi radikaller için farklı çağrışımlar akla getirmektedir. Mekanik ya da mutlak yapı/üstyapı ayırımına dayanan diğer hiçbir Marksizm yorumundan duyamayacağınız çağrışımlar...

Yapı/üstyapı kuramının “elbette üstyapı, yapı ile aynı şey değildir; ancak son tahlilde üstyapı, yapıya indirgenebilir” diyen bir türü bulunmaktadır. Gramsci bu anlayışı açıkça reddetmektedir. O, yapı ile üstyapının bütünleştiricisidir. Gramsci “tarihsel blok” adını verdiği bir kavram kullanır. Buna göre, belli bir ekonomik

formasyon ve ekonomik iktidar ilişkileri düzeni, ancak belli bir ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel ve ideolojik yapıda yer aldığı gibi bunun aksi de [yani, her ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel ve ideolojik yapının, belli bir ekonomik formasyon ve ekonomik iktidar ilişkileri düzenini içermesi de -çn] geçerlidir. Her hangi bir ideolojik bağlam dışında, somut ekonomik iktidar yapısını anlayabilmek, hatta hayal dahi edebilmek imkansızdır. Bunlar, birlikte, tek ve bölünemez bir bütün oluştururlar. Bunları yapı ve üstyapı olarak birbirinden keskin bir şekilde ayırmaya yönelik girişimler, başansızlığa uğramaya ve stratejik düşünmeyi engellemeye mahkumdurlar. Gramsci, bunun stratejik düşünmeyi engelleyeceğini düşünür çünkü eğer hegemonyanın sadece teknolojinin ya da ekonomik yapının bir işlevinden ibaret olduğuna inanacak olurlarsa, insanlar hegemonyanın anlamını kavrayamayacaklardır.

Bu tür çözümler, hukuk düzeni açısından ne önerirler? Gramsci'ci deyişle, hukuk düzeni karmaşık bir bloktur. Yani, bir taraftan insanların diğerleri üzerinde güç kullanma, şiddet, doğrudan zorlama ve doğrudan baskısı gibi unsurları içermektedir. Hukuk düzeninin işlevlerinden biri bazı kişilerin diğerleri üzerindeki doğrudan güç ve şiddet uygulamalarını organize etmek, etkin ve işler kılmaktır. Örneğin mülkiyetin korunması. Hepimizin bir şekilde, ister istemez içinde bulunduğumuz başlıca, en temel anlam ve işlev şudur ki, hukuk düzeni, üretim araçlarının toplumsallaştırılmasını engellemek amacıyla yönelik silahlanmanın organizasyonunda yardımcı olur. Ama bu onun ancak bir parçasıdır. Hukukun aynı zamanda hegemonik bir işlevi de vardır.

Gramsci'ci yaklaşım, onun hegemonik işlevine ilişkin kimi soruşturmalara girmediğiniz sürece, bunu anlayamayacağınızı ileri sürer. Gramsci, hukuk hakkında pek konuşmadığından, bize bu konuda doğrudan bir yardım sunmaz. Hapishane Defterleri'nin İngilizce çevirisinde hukuka ilişkin sadece iki tane paragraf bulunmaktadır ve bunlar daha çok kuvvetler ayrılığı sorunu ile boğuşan bir birinci sınıf hukuk öğrencisinin okumaları gibidirler. Ama Gramsci hegemonyanın diğer görünümünden söz eder. Örneğin, siyaset teorisi gibi ya da örneğin, sınıf bilincinin gelişiminde kent ve kırsal arasındaki ilişki gibi... Katolik kilisesi hakkında da görüşleri vardır. Roma Katolikliği'nin, bir düşünceler bütünü olarak Kilise'nin -ve tabii, rahiplerin ve ruhbanların somut siyasal ve toplumsal örgütlenmelerinin statükoyu destekleyen-hegemonik işlevine büyük ilgisi vardır. "Proleteryanın afyonu" iddiasını çok ciddi ele alıp, bunun nasıl işlediğini anlamaya çalışmıştır. Oysa bu klasik Marksist düşünce, eğer gerçekten materyalistseniz, [doğru olduğunu öncelikle kabul edip, çn] çok fazla soruşturmayacağınız bir konudur.

Hukuk düzeni, farklı düzeylerdeki çeşitli gruplar için farklı farklı işleyen hegemonik bir düzendir. Bu düzeni anlamının yollarından biri, hukuku, farklı toplumsal sınıfların

yaşamlarının çeşitli kısımlarında roller oynayan tek bir inançlar, pratikler, teknikler ve bilgiler toplamı olarak düşünmektir. Hukuk, siyasal iktidar sahipleri açısından esasen bir aygıttır. Onu kullanabilirler ve hakimiyetlerini doğrudan uygulayabilmelerini sağlayacak bir aygıt olarak görürler. Hukuk aynı zamanda, Gramsci'nin hukuk entelektüelleri olarak nitelediği, baro üyeleri, yargıçlar, mahkeme kalemi çalışanları gibi yönetime doğrudan ya da dolaylı olarak katılan herkesin yaşamlarının önemli bir parçasıdır. Ve nihayet, halk kitlelerinin yaşamlarının da bir parçasıdır.

Hukuk, bu grupların hepsi için aynı işlevi yerine getirmez. Hukuk entelektüelleri gibi, bir şekilde hukuk düzeni ile ilişkili kimselerin hepsi (ki bu hukuk düzeni ile çok içli dışlı olarak büyüyen varlıklı avukatların ailelerini de kapsar), mevcut düzen için ciddi bir destekleyici toplumsal grup teşkil etmektedirler. Bir sınıf olarak hukukçular, kapitalizmin devamı ve bekası için hem mekanik değer taşımaktadırlar hem de kapitalizmin ayakta kalabilmesi için kapitalizme olan siyasal destekleri önemlidir. Sağladığı prestij ve ileri sürdüğü evrensellik ve akılcılık iddiası ile hukuksal davranış ve hukuksal düşünce, hukuk düzenini yöneten bu nüfuzlu, profesyonel, teknik ve entelektüel sektör üzerinde, Gramsci'ci kavramlarla söylersek, yöneten sınıf hegemonyasının sürmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Hukuk düzeni, kapitalist devletin toplumsal yapısının devam etmesini sağlar. Bunun için, hukuk çalışanlarına ihtiyacı vardır ve onların sadakatini sağlamanın bir yolunu da bulması gerekmektedir.

Halk kitleleri için söz konusu olan ideolojik işleve bakıldığında, şu ileri sürülebilecektir: Hegemonyanın diğer unsurları gibi hukuksal düşünce de, üst sınıflar tarafından alt sınıfların zihinlerine, istedikleri her şeyi elde edemeyecekleri çünkü bunların yasadışı olduğu fikrinin sürekli olarak işlenmesi işlevini görür. Çok basit. Bu, eğer işçi iseniz, hem ürkütücü ve hem de otorite sahibi olan bazı insanlar tarafından sürekli size, isteklerinizin yasadışı olduğunun anlatıldığı bir evrenin ya da yaşamın resmidir. Gerçekten böyledir. Örgütlenme faaliyeti yürütenleriniz bunu bilirler, neyin yasal neyin yasadışı olduğuna ilişkin düşünce, kitle bilincinde bir güç unsurudur. Yasallık ya da yasadışılık düşüncesini maharetli bir şekilde manipüle edebilirsiniz, bu düşünceye inanan insanlar üzerinde ciddi bir iktidar kurabilmek için bunu kullanabilirsiniz.

Gramsci'ci analiz şu şekilde bitecektir: Bir radikalın bilebileceği, bunların hepsinin katıksız saçma olduğudur. Hukuk düşüncesi, meslek profesyonellerinin kullandığı bu düzeni onlar için meşrulaştıracak gerçek bir kuram olma niteliklerinden yoksundur. Kendilerine sürekli, taleplerinin yasadışı olduğu söylenen kitleler için hukuk düzeninin bu şekilde kullanımı bir yalandır, bir mistifikasyondur. Ve bu, haliyle şunu ileri sürer: Sömürülen yoksullara yardım etmek ve onlara sadece küçük bir alan tanımanın yanında, yoksulların hedefleri etrafında yürütülen mücadelelerden bir örgütlenme

meydana getirmenin yanında, düzenin doğrudan kurbanları olanlara sadece yardım etmenin ötesinde radikal hukukçular için farklı bir işlev daha vardır. Hukuk entelektüelleri (avukatlar, yargıçlar ve diğer hukuk çalışanları) ile emekçiler arasında, hayati öneme haiz karşılıklı bir iletişim söz konusudur ki bu, hukuki mantığın bir davranışın yasallığı ve yasadışılığına yönelik bir argüman olarak kullanımını sistematik bir şekilde demistifike etme çabasıdır.

Bunun ima ettiği şey ürkütücüdür. Çünkü, kuşkusuz hepimiz, örgütlü etkinliklerimizde, apaçık bir şekilde geçersiz bir hukuk ideolojisini kullanırız. Şöyle ki radikaller, Marx'ın burjuva yanlış bilincinin en katıksız örneği olarak addettiği hak fikrine sürekli olarak çekinmeden başvurmaktadırlar. Yani aslında günlük faaliyetlerimiz sürekli olarak, anti-radikal olan bir ideolojik argüman üretmektedir. Bu argüman, radikalizmin, insanların haklarını elde edebilmelerine yardım etmenin ötesinde başka bir anlam taşımadığını ileri sürmektedir.

Hak bilincinin, Amerika Birleşik Devletleri'nde kitle bilincinin temel özelliklerinden biri olduğu kabul edilmelidir. Hak bilinci, her hangi bir siyasal faaliyetin en temel özelliklerinden biridir. Gramsci'ci çözümleme, tüm bu hukuksal faaliyetlerdeki reform/devrim sorunsalından bir çıkış yolu olarak, diğer insanlarla bilinçli iletişim kurma düzeyinde, hedeflerinin hukukun yarattığı hegemonik yanlış bilinç tarafından saptırılmasının boyutlarını belirlemeyi önermektedir. Bu Gramsci'nin, taktik ve stratejik tartışmalara doğrudan avantaj tanıdığı bir yöntemdir. Fakat itiraf etmeliyim ki bu, Gramsci'nin, partizan bir bakış açısıyla bakıldığı zaman görünen yönüdür. Sanırım Gramsci'nin en temel işlevi, insanları, Marksist kuram içinde temsil ettiği zenginlik olmadan ortaya çıkması pek mümkün olmayan türden stratejik ve taktik tartışmalara sokabilmektir.